

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**НАМАНГАН МУҲАНДИСЛИК-ТЕХНОЛОГИЯ ИНСТИТУТИ
МУҲАНДИСЛИК ТЕХНОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕТИ**

**«САНОАТДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА
ИҚТИСОДИ» кафедраси**

ТАЛАБАСИ

**ГОФУРОВ ИХТИЁРНИНГ «Нотўқимачи» ОАЖнинг 2013 йилда
хом-ашё сифатини маҳсулот таннархига таъсири
мавзусида ёзган**

РЕФЕРАТИИ

Наманган – 2015

«Нотўқимачи» ОАЖнинг 2013 йилда хом-ашё сифатини маҳсулот таннархига таъсири

Хом-ашёлар номи	ўлчов брлиги	сарф этиш меъёри		нархи		баҳоси сўм		фарқи
		режа	амалда	режа	амалда	режа	амалда	
арт 911246 нинг 1 п.м.учун								
пахта толаси (4-нав)	кг	0,3640	0,3640	3640,8	3640,8	1325	1325,2	0,0
пахта чиқиндиси хисоби	кг	0,0202	0,0214	240,0	240,0	5	5,1	0,3
хом ашёнинг кайтиши	кг	0,0202	0,0245	3461,9	3461,9	70	84,8	14,9
пахта ипи № 50/1	кг	0,0725	0,0725	8451,5	8841,7	613	640,9	28,3
жами						2013	2056,1	43,4
арт 911244 нинг 1 п.м.учун								
пахта толаси (5-нав)	кг	0,3434	0,3434	2309,0	2309,0	793	792,8	0,0
пахта чиқиндиси хисоби	кг	0,0191	0,0224	240,0	240,0	5	5,4	0,8
хом ашёнинг кайтиши	кг	0,0191	0,0264	2197,2	2287,4	42	60,4	18,5
пахта ипи № 50/1	кг	0,0662	0,0725	8451,5	8654,7	559	627,4	68,0
жами						1399	1486,0	87,3
Ватин. арт 917620 нинг 1 п.м.учун								
пахта толаси (4-нав)	кг	0,1613	0,1613	3640,8	3640,8	587	587,2	0,0
пахта толаси (5-нав)	кг	0,1814	0,1814	2306,0	2306,0			
пахта чиқиндиси хисоби	кг	0,0403	0,0541	1538,2	1651,2	62	89,3	27,3
хом ашёнинг кайтиши	кг	0,0202	0,0251	2787,2	2887,2	56	72,5	16,3
пахта ипи № 20/1	кг	0,0256	0,0265	9500,0	9550,0	243	253,0	9,8
жами						949	1002,0	53,4

*Манба: “Нотўқимачи” ОАЖ корхонасининг маълумотлари асосида
тузилди*

Юқоридаги ҳолат нотўқима матонинг 911244 артикули учун ҳам хос бўлиб уни ишлаб чиқаришда корхона 5 навли пахта толасидан фойдаланади. 5-навли пахта толасини қайта ишлаш жараёнида ҳам юқоридаги ҳолатни кузатишимииз мумкин ва бу артикулнинг 1 пм.ишлаб чиқариш учун корхона ўзининг режасига исбатан 87,3 сўм қўпроқ маблағ сарф этган.

Ватин ишлаб чиқаришда эса пахта толасининг 4 ва 5 навлари ишлатилади. Корхона бир пм. ватин учун пахта хом-ашёнинг тегишли сифатга жавоб бермаслиги натижаси ўзининг бизнес режасига нисбатан 53 сўм қўшимча ҳаражат қилган. Ҳаражатларни ошиши эса корхонанинг хом-ашёларга бўлган сарф ҳаражатларини ошишига олиб келган.

Юқоридаги таҳлиллар хом-ашёning сифати корхонанинг маҳсулоти сифати ҳамда ҳаражатларининг ошишига олиб келганлигини тасдиқлайди.

Корхона маҳсулотларининг сифатига таъсир этувчи аосий омиллар сифатида унинг технологиялари ва уларнинг самарадорлиги ҳисобаланади. Корхонанинг маҳсулотларини сифати технологияларининг техник ҳолати ва ишлаб чиқариш сарадорлигига боғлиқ. Шунинг учун биз «Нотўқимачи» ОАЖнинг ишлаб чиқаришда иштирок этадиган технологияларнинг техник ҳолатини таҳлил этиш натижасида унинг сифатига таъсирини таҳлил этамиз. Одатда технологиялар корхонанинг асосий воситаси ҳисобланниб унинг таҳлили асосий воситалар ҳолатини баҳолаш асосида амалга оширилади. Технологияларни йил давомида такомиллаштириб бориш ва самаралисига алмаштириб бориш талаб этилади. Эскирган технологияларни эса ишлаб чиқаришдан чиқариб ташланади.

Ишлаб чиқаришда иштирок этувчи технологияларнинг техник ҳолатини ифодаловчи асосий кўрсаткичлар қўйидагилар ҳисобланади:

- Технологияларнинг яроқлилиги;
- Эскириш даражаси;
- Янгиланиш даражаси;

2.2.3-жадвал маълумотлари асосида биз таҳлил қилаётган “Нотўқимачи” ОАЖнинг технологиялари ҳолатига баҳо бериш мумкин бўлади. Маълумотлардан кўринадики корхона фаолият юритган 2010-2013 йиллар давомида технологияларнинг яроқлилик даражаси 11,38 % га пасайган бўлиб, жами технологиялар қийматининг 25,05 % ни ташкил этмоқда. Қолган 75 % технологиялар ўзининг мудатини ўтаб бўлган ва эскирган ҳисобланади. Корхона технологияларнинг техник ҳолати ижобий эмас ва умумий техник ҳолати етарли эмас. Чунки технологияларнинг тўрдан бир қисмигина ишга ярақли ҳолатда сақланган. Бу эса корхона ишлаб чиқараётган маҳсулотларнинг сифати ҳам шунга мос холда эканлигини тасдиқлайди ва маҳсулотларни ассортиментини ўзгартириш имконияти мавжуд эмас.

2.2.3-жадвал

«Нотўқимачи» ОАЖ технологияларининг техник ҳолати таҳлили

технologиялар	бошланғич қиймати (минг сўм)	эскириш қиймати (минг сўм)	қолдиқ қиймати (минг сўм)	эскириш дарадаси %	яроқлилик даражаси %
2010 йил	1460998	928749	532249	63,57	36,43
2011 йил	1388978	906394	482584	65,26	34,74
2012 йил	1415201	989866	425335	69,95	30,05
2013 йил	1456120	1091409	364711	74,95	25,05
4 йилда фарқи	-4878	162660	-167538	11,38	-11,38

Манба: “Нотўқимачи” ОАЖ корхонасининг маълумотлари асосида тузилди

Маҳсулот сифатига таъсир этувчи яна бир мухим омил бу ходимларнинг малакаси ва техник тайёргарлик даражаси, маҳсулот сифатига жавобгарлиги ва моддий рағбатлантириш ва бошқалар. Корхонада ишчи ходимларнинг маҳсулот сифатига жавобгарлиги ва моддий рағбатлантириш кўрсаткичларини қийматда ифодалаб бўлмаслиги сабабли уларнинг малакаси ва техник тайргарлик жадарасини таҳлил этиш орқали маҳсулот сифатига таъсирини аниқлаш мумкин. Корхонада ишчилар сони 2011 йилда 271 нафарни ташкил этиб 2013 йилда 13 тага қисқарган. Корхонанинг маҳсулот сифатига таъсир этувчи асосий омил ходимларнинг ўз мутахассислигига мослиги, уларнинг билим даражаси ва савияси ҳисобланади. Корхона 2011 йилда ишловчиларнинг ўз мутахассислигига мос бўлимларда ишловчилари 70,5 % ни ташкил этган ва 2013 йилда эса бу кўрсаткич 67,8 % ни ташкил этиб 2,7 %га ёки 16 нафарга қисқарган. Корхона ходимларини малакалилигини биз фақат уларнинг иш стажларига қараб белгилашимиз мумкин. Шунинг учун корхонада фаолият юритаётган ишчиларнинг иш стажлари бўйича таҳлили ҳам 2011 йилда меҳнат стажи 5 йилдан ортиқ бўлган ишловчиларнинг жами ишчилардаги улуши 2011 йилда 67,5 %ни ташкил этган бўлса, 2013 йилда бўй кўрсакич

ишчилар сонини қисқариши ҳисобига 68,2 % га ошган. Бироқ асосий ишлаб чиқариш цехида ишловчи малакали ишчилар 2011 йилдаги 64,7 % да 2012 йилда 54,5 %га қисқарған. Бу эса 2-ишлаб чиқариш цехида тайёрланаётган маҳсулотларнинг сифатига таъсир этмай қолмайди. 2.2.4-жадвал.

2.2.4-жадвал
**«Нотўқимачи» ОАЖда саноат ишчиларининг касби бўйича
 таъминлашини ва иш стажи кўрсаткичлари таҳлили**

бўлимлар	2011 йил			2013 йил			мутахасислигига мослик улуши		иш стажи 5 йилдан кўп бўлганлар сони	
	сони (киши)	мутахасислиг ига мослиги	иш стажи 5 йилдан кўп бўлганлар сони	сони киши	мутахасислиг ига мослиги	иш стажи 5 йилдан кўп бўлганлар сони	2011 йил	2013 йил	2011 йил	2013 йил
1-ишлаб чиқариш цехи	19	17	15	12	10	10	89,5	83,3	78,9	83,3
2-ишлаб чиқариш цехи	157	110	81	156	101	85	70,1	64,7	51,6	54,5
сифат назорати	3	2	3	3	2	3	66,7	66,7	100,0	100,0
ППЧ	12	10	12	12	10	12	83,3	83,3	100,0	100,0
курилиш ва таъм омбор хўжалик	2	2	1	1	1	1	100,0	100,0	50,0	100,0
козонхона	2	2	1	3	3	1	100,0	100,0	50,0	33,3
ОГЕ	5	5	5	4	4	4	100,0	100,0	100,0	100,0
ОГМ	10	8	7	8	8	7	80,0	100,0	70,0	87,5
ОХО	11	7	11	9	7	7	63,6	77,8	100,0	77,8
ОВВК	4	4	4	4	4	4	100,0	100,0	100,0	100,0
АУП	8	2	8	7	2	7	25,0	28,6	100,0	100,0
жами	271	191	183	258	175	176	70,5	67,8	67,5	68,2

**Корхоналарни иқтисодий-молиявий кўрсаткичлари таҳлили ва
 ноҷорликка тушуши сабаблари.**

Корхоналарнинг ноҷорликка тушиб қолиш сабабларини ўрганиш иқтисодий-молиявий ҳолатлари таҳлил натижаларига асосланади.

Корхоналарнинг иқтисодий-молиявий ҳолати бу:

- Корхоналарнинг иқтисодий ресурслар мавжудлиги, ҳолати, жойлашганлиги ва улардан фойдаланиш даражасини;
- Корхона фаолиятидаги бутун ишлаб чиқариш ва хўжалик омилларининг ҳаракати, уларнинг ўзаро алақаларини;

- Корхоналарнинг мўътадил ишлаб чиқариш, тадбиркорлик ва бошқа фаолияти учун зарур бўлган молиявий ресурслар билан таъминланганлиги ва улардан самарали фойдаланиш ифодаси;

- Корхоналарнинг бошқа хўжалик субъектлари ва ташкилотлари билан ўзаро алоқаларини ҳақиқий акс эттириш жараёнларидир.

Юқоридаги ҳолатларга баҳо бериш орқали корхоналарнинг бозор фаолияти таҳлил этилади ва уларга маркетинг нуқтаи назаридан ҳулосалар чиқариш орқали бозор имкониятларини ошириш режалари шакллантирилади.

Корхоналарнинг иқтисодий-молиявий ҳолатини таҳлил қилишда кўйидаги вазифаларни бажаришга йўналтириши керак:

- Корхоналарни бозор имкониятларини баҳолаш;
- Корхоналарнинг иқтисодий ҳолатига таъсир кўрсатувчи омилларни таҳлил қилиш;
- Корхоналарнинг молиявий ҳолатларини ўзгаришларига баҳо бериш;
- Корхоналарнинг молиявий барқарорлиги ва мустаҳкамлигига баҳо бериш;
- Корхонадаги иқтисодий ҳолатига таъсир этувчи ички ва ташқи муҳит имкониятларини ва шарт-шароитларини, кучли ва кузсиз томониларини таҳлил этиш;

Айниқса корхонада маҳсулот ишлаб чиқариш ва уни сотиш, фойда ва зааралар, турли хил ҳисоб китоблар, бозор имкониятлари ва уни ошириш омилларини таҳлил қилиш мақсадга мувофиқ.

Иқтисодий начор корхоналарнинг бозор имкониятларини таҳлили қилиш уларнинг молиявий барқарорлигига таъсир этувчи омиллар тизимини ва уларни бартараф этиш орқали имкониятларини ошириш йўналишларини ишлаб чиқишига қаратилиши лозим.

Шунинг учун корхоналарда аввало молиявий барқарорлик даражалари таҳлил қилинади.

Корхоналарнинг молиявий мустаҳкамлик кўрсаткичлари бўлиб қўйидагиларни киритишимиз мумкин:

- Рақобат шароитида корхоналарни сақланиб қолиш имкониятлари;
- Ишлаб чиқариш тўхтамасдан маҳсулот сотиши имкониятлари мавжудлиги;
- Корхона ўз маблағларидан эркин фойдаланиш имкониятлари;
- Корхона фаолиятининг умумий мустаҳкамлиги;
- Корхонанинг бошқаруви самарали ташкил этилганлиги;
- Корхонадаги мавжуд молиявий ресурслари рақобат талабларига тўлиқ жавоб беришлиги;
- Корхонанинг ривожланишига таъсир этувичи ташки мухит омилларини мавжудлиги;

Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда корхонанинг фаолиятига таъсир кўрсатувчи ички омиллар сифатида қўйидагиларни кўрсатишимиз мумкин:

- Корхонада ишлаб чиқарishning барқарорлиги;
- Ишлаб чиқарishни ташкил қилиш;
- Ишлаб чиқарishни бошқариш;
- Корхонанинг устав жамғармасини шаклланиши;
- Корхона ҳаражатлари ва уларнинг таркиби ва даромадларининг мувофиқлиги ва нисбати;
- Корхонанинг шартномавий мажбуриятлари ва уларни бажариш имкониятлари;

Корхоналар ўз фаолияти давомида бозор субъектлари билан иқтисодий алоқаларда бўлар экан, корхоналар молиявий барқарорлигига ташки омиллар ҳам таъсир этади ва улар қўйидагилар:

- Корхонанинг товарлар бозори ҳолати;
- Корхонанинг экспорт ва импорт алоқалари;
- Корхоналарнинг бошқа бозор субъектлари билан алоқадорлик натижалари;

- Давлат ва мамлакатдаги инфратузилма ташкилотлари билан муносабатлари;

- Хуқуқий, ижтимоий, иқтисодий, маънавий, сиёсий, солиқ ва бошқалар;

- Бозор конъюктурасининг ўзгариши ва бошқалар;

Корхоналарининг молиявий барқарорлиги уларнинг бухгалтерия ва молиявий натижалари тўғрисидаги ҳисобатларда акс эттирилган маълумотлар асосида таҳлил қилинади.

«Нотўқимачи» ОАЖнинг молиявий барқарорлигини қўйидаги кўрсаткичларни таққослаш орқали баҳо берилади:

- Молиявий мустақиллик коэффиценти;

- Тўлов қобилияти коэффиценти;

- Қарз ва ўз маблағлари ўртасидаги нисбат;

- Захира ва ҳаражатларни ўз маблағлари билан қопланганлик коэффиценти;

- Маблағларни чаққон ҳаракатчанлиги каэффиценти;

Ушбу кўрсаткичларни таҳлил қилиш учун қўйидаги 2.3.1-жадвални тузамиз.

А- корхонанинг молиявий мустақиллик коэффиценти 2012 йилда 3,24 коэффицентга ўсган бўлса, 2013 йилда атига 0,01 коэффицент ўсган;

Б – корхонанинг тўлов қобилияти коэффиценти эса 2012 йилда -0,08 коэффицентга қисқарган бўлса, 2013 йилда 0,04 % ўсишга эришган;

С- корхонанинг қарз ва ўз маблағлари ўртасидаги нисбат коэффиценти 2012 йилда 0,4ни ташкил этиб, 2013 йилда ўз маблағларига нисбатан қарзлари -0,07 коэффицентга ортган;

Д- корхонанинг захира ва ҳаражатларни ўз маблағлари билан қопланганлик коэффиценти 2012 йилда 0,56 коэффицент ўсиган бўлса, 2013 йилда -0,99 коэффицент қисқарган;

Е- Маблағларни чаққон ҳаракатчанлиги каэфиценти 2012 йилда 1,29 коэфидент ўсган бўлса, 2013 йилда бу кўрсаткич 1,19 коэфидент ёки 119 %га ўсганлигини маълум бўлди.

Ҳулоса

Наманган вилоятида иқтисодий начор корхоналарнинг бозор фаолиятлари маркетинг тадқиқотлари кўрсатишича, кейинги 2008-2012 йиллар давомида жами 264 та корхоналарда иқтисодий начорлик аломатлари аниқланган бўлиб, улардан 237 таси соғломлаштириш дастурларига киритилиши натижасида ижобий кўрсаткичларга эришган. Уларнинг молиявий соғломлаштириш учун 116 млрд 560 минг сўм инвестициялар киритилиб, амалий ишлар натижасида 5770 та янги иш ўринлари яратилган, 337 млрд 862 млн сўмлик маҳсулотлар ишлаб чиқарилган. Маҳсулотларнинг 6946 минг АҚШ доллори миқдоридагиси экспорт қилинган.

Корхоналарнинг иқтисодий начорликка тушиши сабабларини ўрганиш натижасида қуйидаги ҳолатлар аниқланди:

1. Вилоятимизда фаолият кўрсатаётган корхоналар бозор фаолиятларини стратегик режалаштириш ва бизнес режаларини ишлаб чиқиш жараёнларида улар фаолиятига таъсир этувчи маркетинг муҳити омилларини етарли даражада таҳлил қиласлиги, ички ва ташқи бозорлар ҳолати ўрганилмаганлиги, корхонанинг ишлаб чиқариш имкониятлари тўла бозорга мослаштирилмаганлиги, маркетингнинг асосий стратегияларидан фойдаланиш, бозор конъюктураси ўзгаришларига мослаштириб бориши ҳисобга олинмаётганлиги ҳолатлари «Нотўқимачи» ОАЖ, “Мега текстил” МЧЖ ва собиқ “Хайн текс” КҚлари мисолида аниқланди. “Нотўқимачи” ОАЖнинг сотиш режасини бажарилмаслик ҳолатлари таҳлил қилинганда, маҳсулот захираларинининг йилдан-йилга ортиб бориши, сотиш ҳаражатларининг мақсадли йўналтирилмаганлиги, сотиш шартномаларини ўз вақтида бажармаганлиги сабабли молиявий аҳволи ёмонлашиб бозордаги рақабат шароитида ўз мавқейини йўқотиб бораётганлиги аниқланди.

2. Иқтисодий начор корхоналарнинг маҳсулот ассортименти ва сифат кўрсаткичларини тадқиқ қилиш жараёнларида хом-ашёлар сифатининг пастлиги, технологияларни эскирганлиги ва янги маҳсулотлар ишлаб

чиқариш ва ассортиментни кенгайтириш имкониятлари озлиги, корхоналар ўзининг ишлаб чиқариш қувватларидан самарали фойдаланмаётгани ва технологияларини такомиллаштириш жараёнлари амалга оширилмаганлиги, ишчилар малакасининг етарли эмаслиги, шунингдек, уларни моддий ва маънавий рағбатлантиришга аҳамият етарли эмаслиги аниқланди.

3. «Нотўқимачи» ОАЖ мисолида корхонанинг 2011-2013 йиллар давомидаги иқтисодий-молиявий кўрсаткичларини маркетинг аудити ўтказилганда эса қуидагилар аниқланди:

- корхонанинг тўловга қобилияти коэффицентининг 0,4 га пасайиши, захира ва ҳаражатларни ўз маблағлари билан қопланганлик коэффиценти 1 % га қисқарганлиги, сотишдан олинган ялпи фойдани маҳсулотга нисбтан олинганда кескин пастлаши;
- корхонанинг захира товарлари баҳосини суний ўсиши, бошқарув ҳаражатларининг кескин ортиши, инновациларга ва янги бозорларни ўзлаштиришга маблағларнинг умуман сарф этилмаётгани;
- маҳсулот сотиш рентабеллигини 2012-2013 йиллар давомида 15 %, айланма маблағлар рентабеллигини 0,4 %, ишлаб чиқариш таннархи рентабеллиги 1,16 % га, мол-мулк рентабеллиги 0,4 %га ва умумий рентабеллик 0,56 % га қисқарганлик ҳолатларини кузатилди.

Тадқиқотлар жараёнида олинган натижаларни ҳисобга олган холда Наманган вилоятида фаолият юритаётган енгил санот корхоналарини молиявий соғломлаштириш ва уларни банкротлик ҳолатларидан сақлаш бўйича қуидаги чора-тадбирларни амалга ошириши лозим деб ҳисоблаймиз: